

УДК 376:373.3.016:613

Н.В. Максименко
Natasha5717@yandex.ua

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЖЕРЕЛ З ФОРМУВАННЯ ОСНОВ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ

Відомості про автора: Максименко Наталя, вчитель-логопед, аспірант Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Україна. Natasha5717@yandex.ru.

Contact: Maksimenko Natalia, teacher speech therapist, aspirant Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Ukraine. Natasha5717@yandex.ru

Максименко Н.В. Окремі аспекти функціонування джерел з формування основ безпеки життєдіяльності учнів молодших класів з порушеннями інтелекту. Безпека особи розглядається як результат взаємоузгодженої співпраці державної системи підтримки безпеки і системи освіти. Зміст освіти, її структура, технологія навчання формуються з позицій, що людина є об'єктом захисту від чинників-загроз, але не єдиним засобом забезпечення такого захисту. Педагогічний напрямок з безпеки життєдіяльності формується на підставі наукових результатів, світоглядних цінностей та на сучасних експериментальних дослідженнях.

Стаття містить результати аналізу теоретико-методологічних основ та окремі аспекти розгляду педагогічної практики формування основ безпеки життєдіяльності у молодших класах загальноосвітньої та спеціальної школи для дітей з порушеннями інтелекту. Підкреслюється актуальність, навчально-виховна, корекційно-розвивальна та соціально-адаптаційна спрямованість вказаного педагогічного напрямку. Висвітлено узагальнений аналіз роботи окремих корекційних педагогів з вказаного напрямку. Розглянуто основні джерела з формування здоров'язберігаючої поведінки та особливості їх функціонування в умовах спеціальної школи інтернатного типу. Приділено увагу питанням формування міжособистісних стосунків та колективу у контексті реалізації позакласної виховної роботи; вказано основні ефективні напрямки та форми педагогічного впливу з формування основ безпеки життєдіяльності.

Підкреслено роль спеціальної школи як основного та координуючого джерела у справі формування безпеки життєдіяльності з погляду кількості часу який проводить дитина у ній та потенційних можливостей позакласної виховної роботи.

Вказується що робота з формування в учнів початкових класів безпеки життєдіяльності оптимально має здійснюватися на спеціально організованих заняттях та у позакласній виховній роботі. Виховна робота буде сприяти формуванню емоційного та поведінкового компоненту вихованості та посилювати ефект розвитку когнітивного. Тому відповідними методами та заходами роботи з учнями початкових класів з порушеним інтелектом мають стати: спеціальні виховні заходи, бесіди, зустрічі з представниками визначених професій, сюжетно-рольові ігри, перегляд відеоматеріалів, гурткова робота, екскурсії, вікторини, конкурси, робота з батьками.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, методика, програма, позакласна виховна робота, джерела виховного впливу, діти з порушеним інтелектом.

Максименко Н.В. Отдельные аспекты функционирования источников формирования основ безопасности жизнедеятельности учащихся младших классов с нарушениями интеллекта.

Безопасность личности рассматривается как результат согласованного сотрудничества государственной системы поддержки безопасности и системы образования. Содержание образования, его структура, технология обучения формируются с позиций, что человек является объектом защиты от факторов-угроз, но не является исключительноодним средством обеспечения защиты. Педагогическое направление по безопасности жизнедеятельности формируется на основании научных результатов, мировоззренческих ценностей и современных экспериментальных исследованиях.

Статья содержит результаты анализа теоретико-методологических основ и отдельные аспекты рассмотрения педагогической практики формирования основ безопасности жизнедеятельности в младших классах общеобразовательной и специальной школы для детей с нарушенным интеллектом. Подчеркивается актуальность, учебно-воспитательная, коррекционно-развивающая и социально-адаптационная направленность указанного педагогического направления. Отражен обобщенный анализ работ отдельных коррекционных педагогов. Рассмотрены основные источники формирования сохраняющего здоровье поведения и особенности их функционирования в условиях специальной школы интернатного типа. Уделено внимание вопросам формирования межличностных отношений и коллектива в контексте реализации внеклассной воспитательной работы; указаны основные направления и формы педагогического воздействия по формированию основ безопасности жизнедеятельности. Подчеркнута роль специальной школы как основного и координирующего источника в деле формирования безопасности жизнедеятельности с точки зрения количества времени, которое проводит ребенок в ней и потенциальных возможностей

внеклассной воспитательной работы. Показано что работа по формированию у учащихся начальных классов безопасности жизнедеятельности оптимально должно осуществляться на специально организованных занятиях и во внеклассной воспитательной работе. Воспитательная работа будет способствовать формированию эмоционального и поведенческого компонента воспитанности и усиливать эффект когнитивного развития. Поэтому соответствующими методами и способами работы с учениками начальных классов с нарушенным интеллектом должны стать: специальные воспитательные мероприятия, беседы, встречи с представителями определенных профессий, сюжетно-ролевые игры, просмотр видеоматериалов, кружковая работа, экскурсии, викторины, конкурсы, работа с родителями.

Ключевые слова: безопасность жизнедеятельности, методика, программа, внеклассная воспитательная работа, источники воспитательного влияния, дети с нарушенным интеллектом.

Maksimenko N.V. Some aspects of the functioning of the sources of basics of life safety younger students with intellectual disabilities.

Security of the person is seen as the result of mutually agreed cooperation of the state support system security, and system of education. The content of education, its structure, technology of teaching are formed from the position that man is the object of protection from the factors-threats, but is not exclusively a common means of providing such protection. Pedagogical direction for life safety is based on scientific results, philosophical values and contemporary experimental studies.

The article contains analysis of theoretical and methodological foundations and private aspects of pedagogical practices for the formation of basics of life safety in Junior secondary and special schools for children with mental disorders. Actuality, educational, correctional, educational and social adaptation orientation of the specified teaching areas. Reflected a generalized analysis of individual remedial teachers. Describes the main sources of health-preserving behavior and the peculiarities of their functioning in conditions of special schools providing residential care. Attention is paid to questions of formation of interpersonal relations and group in the context of the implementation of extracurricular educational work and identifies the main directions and forms of pedagogical influence on the formation of basics of life safety. The role of special schools as the main and coordinating sources in the formation of life safety, in terms of the amount of time that a child spends in it and the potential of extracurricular educational work. The work on formation at pupils of initial classes of life safety ideally should be carried out in specially organized classes and in extracurricular educational work. Educational work will contribute to the formation of emotional and behavioral component of education and to increase the effect of cognitive development. Therefore, relevant methods and ways of working with students

with mental disorders should be special educational events, conversations, meetings with the representatives of certain professions, role-playing games, watching videos, group work, excursions, quizzes, competitions, working with parents.

Key words: safety, technique, program, extracurricular educational work, the sources of educational influence, children with impaired intelligence.

Актуальність дослідження. Безпека людини – поняття складне, багатогранне і багатфакторне. За обсягом і змістом воно охоплює весь комплекс людських стосунків у соціальній і виробничій сферах, саму сутність життя і безпосередньо впливає на основний показник благополуччя населення – людський розвиток. Тому виховання у кожній людині методологічних навичок організації безпеки повинне починатися з дитинства і продовжуватися у процесі життєвого циклу.

Серед різних напрямків безпеки: життя людини набуває першочергового значення як процес і результат педагогічної (освітньої та просвітницької) діяльності. Незважаючи на те, що як дисципліна БЖД ще формується в Україні, головне завдання полягає у тому, щоб зробити її дієвою на практиці.

Безпека життєдіяльності – невід’ємна складова громадянської освіти у широкому розумінні цього поняття. У педагогічному контексті, це – освітньо-виховний процес, що має на меті надання знань та формування моделей поведінки і досвіду, які б сприяли коригуванню ставлення людини до власної безпеки та її оточення, розвиває практичні уміння та навички з питань самозахисту в умовах зростаючого навантаження, небезпек та агресії.

Зв’язок з іншими дослідженнями. У спеціальній педагогіці вивченню даної проблематики, у тій чи іншій мірі, присвячували свої праці: В. Бондар, А. Висоцька, І. Гладченко, Г. Дульнєв, В. Засенко, О. Іванова, В. Липа, І. Лисенко, С. Миронова, Є. Миткальова, О. Мякушко, Є. Поторочина, В. Синьов, С. Трикіз, О. Хохліна, Н. Шевченко та ін. Зокрема: В. Синьов, досліджував питання корекційної спрямованості навчально-виховного процесу учнів з вадами психофізичного розвитку та формування безпечної поведінки учнів у соціумі; О. Хохліна висвітлювала питання взаємозв’язку освіти і корекції, торкалась питань безпеки на уроках праці під час формування індивідуального стилю діяльності; А. Висоцька займалась питаннями виховання дітей з порушеним інтелектом та розробкою програм (зокрема з української мови) змістове наповнення яких містить матеріали із основ безпеки життєдіяльності; В. Липа розкрив соціально-педагогічні аспекти формування цілей корекційно-виховного навчання, принципи побудови корекційних програм, психологічні основи педагогічної корекції та торкнувся питань психологічної безпеки дитини у спеціальному закладі; М. Матвєєва та С. Миронова показали специфіку реалізації

індивідуального та диференційованого підходу до дітей, охарактеризували зміст і методику підготовки корекційного педагога, із безпеки життєдіяльності висвітлили питання формування безпечної статевої поведінки у дітей з порушеним інтелектом; В.Бондар, Г. Дульнєв, В.Засенко висвітлили особливості трудової підготовки дітей різних нозологій, торкалися питань формування безпечної поведінки на уроках трудового навчання та під час суспільно-корисної праці; М. Козленко описав методичні аспекти формування здоров'язберігаючої поведінки на уроках фізичного виховання та за їх межами у спеціальній школі; І. Гладченко виступила фундатором та укладачем програми з «Основ здоров'я» яка містить розділ із безпеки життєдіяльності.

У сучасному навчальному процесі у спеціальній школі блок з основ безпеки життєдіяльності входить до складу «Основ здоров'я» [2]. На вивчення курсу «Основи здоров'я» у кожному з молодших класів відводиться 35 годин на навчальний рік. Курс вивчається протягом усього навчального року (щотижня по одній годині). А, саме, на вивчення основ безпеки життєдіяльності відводиться десять годин, також ОБЖД розчинений у рамках міжпредметних зв'язків та тісно пов'язаний з такими предметами, як «фізична культура», «читання», «Я і Україна», та епізодично представлено у позакласній виховній роботі, що потребує збільшення об'єму та акцентуації педагогічного впливу для учнів з порушеннями інтелекту.

Наразі розглянемо джерела, які впливають на формування основ безпеки життєдіяльності в учнів молодших класів. Це – сім'я, школа, коло спілкування, засоби масової інформації, твори літератури та мистецтва.

Усі ці складові виховного впливу функціонують одночасно, однак залишаючись різнобічними, не завжди узгодженими та педагогічно спрямованими. Це свідчить про важливість створення координаційного центру, роль якого зводилась би до систематизації та спрямування зусиль з вироблення єдиного підходу у формуванні в учнів молодших класів основ з безпеки життєдіяльності.

На кожного з батьків покладається відповідальність за виховання, навчання та розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці.

Сучасні вчені та практики (Т. Андрющенко, І. Григоренко, О. Дубогай, Н. Денисенко, Н. Синягіна, О. Козін, І. Кузнєцова та ін.) вважають, що стан здоров'я людини залежить не тільки від зовнішніх чинників, а й від власного ставлення до нього. Дитина молодшого шкільного віку має не лише знати про власне здоров'я, а й емоційно-ціннісно ставитися до нього, надаючи перевагу позитивним впливам середовища перед шкідливими та руйнівними Також авторами розглянуто

проблему виховання основ безпеки життєдіяльності дітей дошкільного та молодшого шкільного віку як необхідної складової соціального розвитку та життєвої компетентності, спрямованої на збереження життя і здоров'я. Складні і суперечливі умови життєдіяльності сучасної дитини в умовах мінливого соціального довкілля потребують переосмислення педагогічних підходів до побудови виховного процесу, що спрямовується на формування основ безпеки життєдіяльності дитини у довкіллі [5].

П. Лич та П. Стетмен зазначають, що перевага школярів молодших класів у навчанні персональної безпеки полягає у тому, що вони люблять правила і намагаються їх дотримуватися. Якщо правила дорослими частіше ігноруються або відхиляються, то дитина реагує більш стереотипно і константно. Прагнення дитини цього віку до логічності допоможе навчити її і, зокрема, правилам безпечної поведінки [1].

Сьогодні часто має місце ситуація, що у вихованні дитини педагогічні працівники провідними вважають батьків і навпаки – батьки намагаються перекласти свої функції на педагогів. Як наслідок – дитина у достатній мірі не отримує належного виховання. Слід зазначити значну втрату виховного впливу сучасної школи на дітей із залишком у вигляді виключно освітніх послуг. У школу дитина приходиться із життєвим досвідом як наслідком-результатом виховного впливу в сім'ї, дошкільному закладі (за умови відвідування), спілкування та практичної взаємодії у референтній групі однолітків.

Вплив дошкільного закладу (як масового так і спеціального) є педагогічно спрямованим і несе у собі підґрунтя для подальшого навчально-виховного впливу. Формування життєвих компетенцій дошкільників включає в себе ознайомлення: з основами правил дорожнього руху, переважною заборонаю у користуванні домашніми приладами, сірниками, енергоносіями та інформування про сутність та сферу обов'язків працівників екстрених служб. Кількість дітей з вадами психофізичного розвитку яка відвідувала дошкільний заклад за відповідною нозологією значно менша кількості дітей з нормальним психофізичним розвитком охоплених дошкільною освітою, тому про вищевказаний об'єм матеріалу діти з вадами інтелектуального розвитку мають довідатися у молодших класах спеціальної школи.

Визначаючи основний зміст і напрямки роботи з ознайомлення дітей з порушенням інтелектом з основами безпеки життєдіяльності, необхідно передбачити використання різноманітних методів і форм організації навчально-виховної роботи з урахуванням психофізичних, індивідуальних і вікових особливостей учнів, соціокультурних розходжень, своєрідності соціально-побутових умов. Потрібно підкреслити, що при ознайомленні дітей з основами безпеки життєдіяльності необхідно витримати чіткі межі вивчення означених тем, не залякувати, не викликати негативні емоції. При порушенні замість обережності можна прищепити страх, який буде, у тому чи іншому

вигляді, переслідувати дитину. Багато дітей з вадами інтелектуального розвитку вступає до школи зі своїми комплексами та страхами, і завдання педагогів – допомогти дітям їх позбавитися.

Організуюючи індивідуальний навчально-виховний вплив, педагог повинен врахувати специфічні особливості: анамнез дитини (протокол ПМПК, спілкування з батьками, вивчення медичної картки та довідок); ознайомитись із спеціальною медичною та педагогічною літературою з метою з'ясування впливу різних факторів на процеси навчання і розвитку дитини; вивчити особливості розвитку психічних процесів (стан пам'яті, уваги, мислення, мовлення, працездатності, темп роботи, прояви поведінки, стан емоційно-вольової сфери та інше); досвід дітей; умови проживання; особливості поведінки; ознайомитись з сучасними педагогічними методиками, що застосовуються у спеціальних школах при навчанні дітей з вадами інтелектуального розвитку [6].

У результаті корекційної роботи в учнів формуються узагальнюючі знання та вміння, які відображають рівень самостійності учнів при розв'язанні нових навчальних завдань. Результати навчально-виховної та корекційно-розвивальної роботи відрізняються також темпом їх досягнення: навчання учнів безпосереднім знанням і вмінням, відбувається часто швидше, ніж виправлення недоліків розвитку.

Виховання дитини з порушеним інтелектом переважно у закладах інтернатного типу акцентує значення кола спілкування (колектив однолітків як референтна група), що впливає на соціалізацію.

Референтна група та її вплив може носити дуалістичний, часто антагоністичний характер, балансує у полі з педагогічним та антипедагогічним полюсами. При цьому, учень часто залишається позбавленим якісної інформації, а та, яку він отримує від однолітків та ЗМІ, часто є неадекватною та спотвореною. Дитина в силу різних факторів (інтелектуальний розвиток, вік тощо) не може об'єктивно її сприймати, через це отримані відомості є мало або неякісними.

Потрібно відмітити, що дитина з порушеним інтелектом, яка перебуває у спеціальному закладі та її одноліток, який живе в сім'ї, у своєму розвитку мають ряд відмінностей. Це, у першу чергу, проявляється у недостатності спілкування дитини із школи інтернатного типу з близькими дорослими – батьком, матір'ю та іншими членами родини. Це, зрештою призводить до негативної динаміки соціалізації, спричиняє появу відхилень у її розвитку (часткової депривації).

На думку Н. Коломинського та І. Єременка, структура міжособистісних стосунків дітей з порушеннями інтелекту складається з ділових та особистісних і розвивається за закономірностями, спільними для дітей з нормальним та порушеним психофізичним розвитком, але з окремими особливостями протікання [4]. Особистісні та ділові взаємини між дітьми з порушеним інтелектом формуються повільно і важко. Ця категорія дітей є недостатньо комунікабельною, наявні неадекватні

реакції у поведінці, їм важко усвідомити характер стосунків з оточуючими, зрозуміти інтереси інших та співвіднести особисті інтереси з інтересами колективу [6].

Така особливість входження дитини з порушеним інтелектом у колектив класу у спеціальному навчальному закладі може проявлятися через те що дитина мала проблеми із взаємодією з учнями у загальноосвітній школі де провела один або ряд років в режимі часткової або повної ізоляції. Сам процес є складним, оскільки у процесі інтеграції з'являються нові люди, умови, середовище, руйнується звичний порядок життя, дитина, у певній мірі, втрачає власну самостійність та має пристосовуватися. Л. Божович відмітила, що коли думка дитини відрізняється від загальноприйнятої та усталеної у колективі, то вона починає вишукувати компромісні варіанти вирішення питання, пристосовуючись до думки колективу часто проти власної волі [6].

На думку І. Єременка, задля гармонійного та повноцінного формування особистості необхідно якнайчастіше давати дітям для наслідування позитивні приклади, при цьому педагогічно спрямовуючи та коригуючи їх. Треба постійно пам'ятати, що мотиви у дітей з порушеним інтелектом під час вибору об'єкта для наслідування у переважній своїй більшості – ситуативні [4].

Як було розглянуто, існують різні джерела щодо формування основ безпеки життєдіяльності в учнів молодших класів, тому педагог має комплексно вивчати та поєднувати існуючі в учнів знання з матеріалом, який вивчається. Це важлива вимога, оскільки саме у початковій школі формується понятійна база про можливі небезпечні ситуації, а також формуються навички безпечної поведінки вдома, на вулиці, на водоймах, знання про здоровий спосіб життя, прийоми та правила самозахисту та пошуку своєчасної допомоги з боку дорослих та ін.

Безумовно, роль школи у наданні молодшим школярам інформації про безпеку життєдіяльності є визначною. Це у першу чергу через те, що спілкування з однолітками може бути частково неадекватним та навіть небезпечним для дитини, сім'я не приділяє безпеці належної уваги, або взагалі існує виключно номінально а ЗМІ популяризують небезпечні та неадекватні моделі поведінки. Зважаючи на це, саме школа має взяти на себе основну роль у наданні учням необхідних знань, вмінь та навичок з безпеки життєдіяльності.

Робота з формування в учнів початкових класів ОБЖД має здійснюватися у основних напрямках: на спеціально організованих заняттях та у позакласній виховній роботі. Виховна робота буде сприяти формуванню емоційного та поведінкового компоненту вихованості та посилювати ефект розвитку когнітивного. Тому методами та прийомами роботи з формування в учнів початкових класів з порушеним інтелектом безпеки життєдіяльності мають стати: спеціальні виховні

заходи, бесіди, зустрічі з представниками визначених професій, сюжетно-рольові ігри, перегляд відеоматеріалів, гурткова робота, екскурсії, вікторини, конкурси, робота з батьками та корекційними педагогами.

Список використаних джерел

1. **Божович Л.И.** Личность и ее формирование в детском возрасте. – / Л.И. Божович / СПб.: Питер, 2008. – 398 с. 2. **Гладченко І.В.** Навчальні програми для підготовчого, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей: Основи здоров'я (1-4 класи). / І.В. Гладченко // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки України, 2014. – Вип. 12. – С. 12-45. 3. **Денисенко Н.** Формування здорового способу життя учнів шкіл-інтернатів (теоретичний аспект): методичні рекомендації / Н. Денисенко // Дефектологія, 2008. – № 1. – С. 22-25. 4. **Еременко И.Г.** Олигофренопедагогика. – / И.Г. Еременко / К.: Вища школа, 1985. – 326 с. 5. **Кожин В.Н.** БЖД. Учебное пособие. / В.Н. Кожин / – Луганск, 1999. – 364 с. 6. **Основи корекційної педагогіки:** навчальний посібник / С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвеева, за загальною редакцією С.П. Миронової / С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвеева / – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 264 с.

References

1. **Bozhovych L.Y.** Lychnost y ee formirovaniye v detskom vozraste. – / L.Y. Bozhovych / SPb.: Pyter, 2008. – 398 s. 2. **Hladchenko I.V.** Navchalni prohramy dlia pidhotovchoho, 1-4 klasiv spetsialnykh zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv dlia rozumovo vidstalykh ditei: Osnovy zdorovia (1-4 klasy). / I.V. Hladchenko // Informatsiinyi zbirnyk ta komentari Ministerstva osvity i nauky Ukrainy, 2014. – Vyp. 12. – S. 12-45. 3. **Denysenko N.** Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia uchniv shkil-internativ (teoretychnyi aspekt): metodychni rekomendatsii / N. Denysenko / // Defektolohiia, 2008. – № 1. – S. 22-25. 4. **Remenko Y.H.** Olyhofrenopedahohyka. – / Y.H. Eremenko / K.: Vyshcha shkola, 1985. – 326 s. 5. **Kozhyn V.N.** BZhD. Uchebnoe posobyie. / V.N. Kozhyn / – Luhansk, 1999. – 364 s. 6. **Osnovy korektsiinoi edahohiky:** navchalnyi posibnyk / S.P. Myronova, O.V. Havrylov, M.P. Matvieieva, za zahalnoiu redaktsiieiu S.P. Myronovoi / S.P. Myronova, O.V. Havrylov, M.P. Matvieieva / – Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka, 2010. – 264 s.

Received 11.09.2016

Reviewed 26.10.2016

Accepted 29.11.2016